

Вікторія Вовк

ВОВК Вікторія Миколаївна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ (м. Київ). Сфера наукових інтересів – філософія права.

КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ КУРСУ «РИМСЬКЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО»

Стаття присвячена актуальним проблемам викладання навчального курсу «Римське приватне право». Обґрунтовується авторська позиція щодо використання у процесі викладання «Римського приватного права» підходу культурно-правової антропології, який забезпечить розгляд римського права як явища конкретної соціокультурної епохи.

Ключові слова: римське право, римо-антична культура, культурно-правова антропологія, юридична освіта, сциєнтизм.

Актуальність. Навіть побіжне знайомство з науковою періодикою педагогічного спрямування свідчить про те, що незатихаючими є дискусії щодо антропологічного характеру освіти. Антропологічна орієнтація у сучасній українській педагогіці виявляється у результатах досліджень суто теоретичного характеру (дослідження освіти як феномену культури і результату діяльності людини культурної) та із практично-методичною спрямованістю – спробою обґрунтувати антропологічність у викладанні/вивченні конкретної навчальної дисципліни.

В межах цієї статті ми свідомо уникнемо розгляду феномену освіти та опису антропологічного підходу як загальнометодологічної настанови сучасного освітнього процесу. Зауважимо лише на тому, що контекстом розгортання думки буде слугувати навчальна дисципліна «Римське приватне право» як програмна дисципліна для студентів юридичних вишів.

Метою статті є розкриття культурно-антропологічного потенціалу римського права як явища правової дійсності та його реалізація у ході вивчення предмету «Римське приватне право».

Виклад основного матеріалу. Римське приватне право відноситься до тих предметів, які дозволяють долучатися до безцінності скарбни-

ці людської мудрості. Створене більше аніж дві тисячі років тому, воно може по праву називатися класичним взірцем. Класичним у тому розумінні, що воно завжди зберігає свою актуальність, не зважаючи на те, яка товща часу відділяє його від тих, хто ним цікавиться. Звичайно, вивчення навчальної дисципліни, предмет якої безпосередньо вкорінений у межах строго окресленого соціокультурного контексту, не є простим та однозначним (в силу цілого ряду причин, про які ми уже писали [1]).

Доцільність вивчення римського права майбутніми юристами ні у кого не викликає сумніву. Таку позицію можна порівняти із безальтернативністю у вивченні механіки Ньютона майбутніми фахівцями у сфері фізики. Тому римське право є альфою юридичної освіти у європейському (та про-європейському) освітньому просторі. Чи стала ця навчальна дисципліна альфою вітчизняної юридичної освіти? Ми залишимо «поза кадром» скигління з приводу важкого радянського минулого (якщо так, то чому радянська гуманітаристика дала нам високі взірці теоретизування з приводу римського права?)¹, адже пройшло не мало часу від тих «темних часів».

В умовах постійних реформувань та експериментів у галузі вищої школи цілком коректним буде постановка проблеми і про «реформування» викладання римського приватного права, зокрема змістовного наповнення цієї навчальної дисципліни. Новацією у цьому напрямку може бути викладання курсу римського приватного права з використанням надбань культурно-правової антропології [2]. Культурно-правова антропологія розуміється нами як синтетична галузь філософсько-правового знання, яка органічно поєднує філософські, юридичні, психологічні, історичні, соціологічні, етнографічні, культурологічні, лінгвістичні та інші види знання для виявлення антропологічних заasad права в межах конкретної культури. Винесене за межі римського права культурно-антропологічне осмислення права уможливило розгляд останнього з позицій інваріантних та особливо-специфічних рис. Культурно-правова антропологія визнає обумовленість права специфікою, «ідейно-ціннісним ландшафтом» конкретного історико-культурного контексту та людини, вкоріненому в ньому. На користь викладено наведемо декілька аргументів.

Аргумент перший, римське право сформувалося в межах римо-античної культури, що саме по собі означає – у знятому вигляді римське право несе на собі відбиток як римської культури, так і її конкретизації у вигляді усього світоглядно-настановного комплексу

1. Ні в кого не викликає сумнів твердження про значні досягнення радянської науки у царині дослідження римського права, зокрема знаковими стали праці істориків О. Штаерман, І. Маяк, С. Утченка, А. Коптева; культуролога Г. Кнабе; цивілістів Д. Дождєва, О. Йоффе, А. Косарева, О. Підпригори, Б. Тищика.

квіритів. Вивчення римського права в обов'язковому порядку повинне включати в себе пояснення і з'ясування сутності та першопочатково функціонального призначення кожного конкретного інституту, терміну римського права. Студент не просто повинен знати «суху» теорію римського права, але і орієнтуватися у його життєдайних силах. Виривання матеріалу із контексту, тобто здебільшого «підручниковий матеріал», а тим більше формат «захалаєвних» книжок і шпаргалок, представляють собою схоластизований варіант римського права: бездушні схеми, голі визначення, пісний перелік ознак і рис того чи іншого інституту/норми, на наш погляд, - це а) відгомін позитивістсько-сцієнтичних орієнтацій у вітчизняному правознавстві; б) наслідок тотальної диференціації та теоретично-наукового «розчленування» світу, в результаті чого кожна конкретна наука прагнула відвоювати власне місце під сонцем, чітко окреслюючи свій предмет, нехтувала зв'язками онтолого-гносеологічного порядку, які виходили за межі її інтересів. Римське право є таким же відображенням усіх гараздів і негараздів римо-античного суспільства, як і сучасне українське право є зліпком складної соціокультурної ситуації в Україні.

Аргумент другий, римське право не несе в собі ознак «правового/юридичного креаціонізму»: воно створювалося і функціонувало, виконуючи основні свої функції, завдяки людям. Римо-античний світ – це світ, в якому яскраво представлені активні право- і законотворчість особи і громади. Апелювання перших осіб до громади, запобігання перед нею, прислуховування до неї – з одного боку, і рішучість груп осіб («жіночі повстання») чи і усієї громади (рішення народних зборів) – з іншого. Найбільш згадувані із римських рексів (Ромул, Нума Помпільй і Сервій Тулльй) не могли собі дозволити одноосібно, суб'єктивно-волюнтарисські творити право без згоди на те народу, усім нам зі шкільного курсу всевітньої історії відома сумна доля Торквінія Гордого та його сім'ї.

Аргумент третій, римське право є взірцем досягнення особливих висот такою пізнавальною здібністю людини, як розсудок. Уміння типізувати реальні життєві факти у формі юридичних максим (підтвердження чому є текст Дигест) стародавніх римлян викликає захоплення і у XXI столітті. На потужний потенціал розсудкової здібності квіритів неодноразово зверталася увага як класиками, так і представниками не-класичної правової думки. Серед багатьох імен хотілося б особливо відзначити Лейбніца, Ієрінга, П. Юркевича.

Аргумент четвертий, курс римського приватного права як складова частина правознавства, може бути віднесена до гуманітарних дисциплін, назва яких говорить сама за себе. Чи варто нагадувати читачеві, що власне поняття «гуманізм» вкорінилося у науковій, політичній

і правовій думці саме з часів Стародавнього Риму, завдяки зусиллям «великого» еkleктика Цицерона, який поняттям humanismus позначав ідеал грецької освіченості і способу думок, яких гідна людина і саме те, що вирізняє її як людину, точніше те, що повинно її вирізнити. На думку сучасного німецького історика А. Деманта, для римського світогляду, виразником якого став Цицерон, було притаманне визнання істинної гуманності у її протиставленні з корисністю – utilitas [3, с.267]. Цицерон ілюструє це положення запозиченою у стоїків контроверзою: кого потрібно викинути за борт у відкритому морі, якщо судно перевантажено, – дорогого коня чи хорошого раба? Якщо utilitas вимагає зберегти тварину, то humanitas працює на користь людини (Cic. De. off. III.89). Римська humanitas передбачає не лише співчуття до людини, але і прагне зцілити її дорученням до гармонії світу: «в поезії часів Августа ніби світають перші промені християнства і ренесансного гуманізму. Любові, дружбі, світові прекрасної природи вона надала своєї ваги і гідності для наступної історії світової культури» [4, с.254].

Саме тому вивчення «різними за фахом студентами соціально-гуманітарних дисциплін — це також і перетворення внутрішнього світу кожного із них, кожної особистості, і формування творчих особистостей, креативних здатностей людини, і, нарешті, це допомога не лише у плані професійного, але передовсім життєвого вибору кожного майбутнього фахівця» [5, с.68]. Особливо це стосується студентів юридичних вишів та факультетів, майбутній фах яких безпосередньо пов'язаний з реалізацією відносин «людина-людина».

П'ятий аргумент на користь висловленого підходу – викладання римського права повинно бути тісно пов'язане з використанням ілюстративного матеріалу: пам'яток правового характеру, історичних і художніх творів римлян). Звичайно, що йдеться про переклади, оскільки в силу втраченої культура гуманітарної підготовки фахівців, а саме у її мовному аспекті – старогрецька мова і латина сьогодні мають статус мастодонтів (усі про це чули, але ж де це знайти?). Ознайомлення з пам'ятками римо-античної правової, історичної і художньої літератури у процесі вивчення римського права лише сприятиме формуванню глибокої внутрішньої культури студентів, розширенню його кругозору.

Висновок. В цілому підхід, запропонований нами до викладання римського права, відповідає вимогам «життєвого світу» сучасної науки, оскільки сучасна наука та практика орієнтуються на «людиномірність буття», яке виявляється у нерозривній єдності гносеологічного моменту (суб'єктно-об'єктної єдності людини і правової реальності) та онтологічних орієнтацій на віднаходження «якомога ширших можливостей саморозгортання та самореалізації людського начала в контексті природ-

но-суспільного буття» [6, 107]. Римське право і є саме римським, тому що воно було створене натхненною працею багатьох поколінь римських громадян – громадян своєї держави і жителів своєї країни.

Література

1. *Вовк В. М.* Роль «Римського приватного права» у підготовці правоохоронців / В.М. Вовк // Науковий вісник газети «Іменем Закону», 2008. – № 1 (5). – С. 49–52; Вовк В.М. Про «корисність» вивчення римського права студентами-юристами / В.М. Вовк // Вища освіта України – Додаток 4, том VII (25), – 2010 р. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 83–89.

2. *Вовк В.М.* Бівалентність римської правової дійсності / В.М.Вовк. – Полтава: «Копі-центр», 2011. – 348 с.

3. *Demandt A.* Zum Ursprung der Menschenrechte / A. Demandt // Zeit und Unzeit. Geschichtsphilosophische Essays. — Köln-Weimar-Wien, 2002.

4. *Вулих Н.В.* Феномен Рима в інтерпретації В. Пешля / Н.В. Вулих // Вопросы древней истории. – 1996. – № 4. – С. 251-254.

5. *Кравченко П., Андрос Є.* Про значущість гуманітарної освіти в Україні / П. Кравченко, Э. Андрос // Філософські обрії. – 2010. – № 24. – С. 66-79.

6. *Цимбалюк М. М.* Онтологія правосвідомості : теорія та реальність : [монографія] / Цимбалюк М. М. — К. : Атіка, 2008. — 288 с.

Волк В.М.

КУЛЬТУРНО АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА «РИМСКОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО»

Статья посвящена актуальным проблемам преподавания учебного курса «Римское частное право». Обосновывается авторская позиция относительно использования в процессе преподавания «Римского частного права» подхода культурно-правовой антропологии, который обеспечит рассмотрение римского права как явления конкретной социокультурной эпохи.

Ключевые слова: римское право, римско-античная культура, культурно-правовая антропология, юридическое образование, scientism.

Wolf V.N.

IN A CIVILIZED MANNER ANTHROPOLOGICAL APPROACH In TEACHING of COURSE «ROMAN PRIVATE LAW»

This article is devoted to actual problems of teaching the course «Roman private law.» Substantiates the author's position on the use of teaching «Roman private law» approach cultural and legal anthropology, which provides review of Roman law as a phenomenon specific socio-cultural era.

Keywords: Roman law, Roman ancient culture, cultural, legal anthropology, legal education, scientism.

Надійшла до редакції 31.05.2013 р.